

«ТАСДИҚ МЕКУНАМ»
Ректори Донишгоҳи давлатии
омӯзгории Тоҷикистон ба номи
Садриддин Айни, д.и.т., профессор
Ғаффорӣ Н.У.
« 29 » соли 2021

ТАҚРИЗИ

муассисаи тақриздиҳанда ба диссертатсияи Шаҳбози Рустамшо дар мавзӯи «Антропонимияи «Таърихи Систон» (чанбаи таърихӣ–забоншиносӣ)», барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯйи ихтисоси 6D020500 - Филология

Муҳимии мавзӯи таҳқиқ. Пажӯҳиши масъалаҳои марбут ба номи одамонро антропонимия ном соҳаи илми ономастика (номшиносӣ) ба зимма дорад. Илми мазкур гуногунсоҳаву бисёрчанба буда, дар замони истиқлолияти миллӣ таҳқиқи исмҳои хос, бахусус номи одамон, номҳои чуғрофӣ ва умуман масъалаи номгузорӣ аҳамияти хосса касб кардааст. Анъанави ном ниҳодан ба одамон таърихи хеле тӯлонӣ дорад, ки чанбаи таърихию этникӣ доштани он дар осори хаттии қадимаи мардуми ориёӣ – «Авасто» ва дигар сарчашмаҳо инъикос ёфтааст ва дар зерин таъсири омилҳои гуногун ба тағйироту таҳаввулот дучор омада, ба шакли имрӯзааш то замони мо омада расидааст.

Дар заминаи маводи осори адабиёти илмӣ, таърихӣ ва бадеии классикӣ таҳқиқ намудани антропонимҳо барои барқарор намудани анъанаву суннатҳои номгузорию ниёгон, аз як тараф мусоидат намояд, аз тарафи дигар, барои ба таври муқоиса омӯхтани хусусиятҳои луғавию маъноии номҳои классикӣ ва тоҷикии муосир шароит муҳайё месозад ва дар ғанӣ гардонидани таркиби луғавии забони тоҷикӣ ҳисса мегузорад. Аз ин лиҳоз, дар ҳалли масъалаи мазкур таҳқиқи лингвистии антропонимҳои «Таърихи Систон», ки ёдгории муътабари хаттии асри XI-и форсу тоҷик маҳсуб меёбад, ёрии амалӣ расонида метавонад.

Интихоби мавзӯ ба сифати проблемаи илми забоншиносӣ аз ҷониби Шаҳбози Рустамшо дуруст сурат гирифтааст ва ҳалли масъала дар кушодани баъзе гиреҳҳо ва мушкилоти лексикология (этимология), бахусус номшиносии тоҷик мусоидат менамояд.

Ин бахши қор дар матни автореферат ва диссертатсия аз нигоҳи ҳаҷм, баёни фикр ва гузориши масъала то ҷое тӯлонӣ баромадааст.

Аз бахши «Дараҷаи омӯзиши мавзӯ» бармеояд, ки то таҳияи диссертатсия муҳаққиқ адабиёти илмию назариявии зиёдеро, ки бо мавзӯи таҳқиқ марбут мебошанд, мутолиа намуда, дар зарурат аз онҳо баҳра ҳам бардоштаву баъзан пайравӣ низ кардааст. Саҳми ин ё он муҳаққиқро дар пажӯҳиши масъалаҳои номшиносии тоҷик, хусусан, дар баррасии антропонимия дар асоси матни асарҳои бадеӣ, таърихӣ ва динӣ

(Ш. Ҳайдарӣ «Номвожаҳо», «Лақабномаҳо», «Антропонимика. Топонимика. Этносоциоллингвистика»; С. Абодуллоева «Ономастикаи «Форснома»-и Ибни Балхӣ»; Р. Шоев «Ономастикаи «Самаки айёр»; Д. Майнусов «Антропонимияи «Шохнома»-и Абулқосим Фирдавсӣ»; Э. Давлатов «Ономастикаи «Қасас-ул-анбиё»; Ҷ. Темуров «Таҳқиқи таърихию забоншиносии антропонимияи «Ҳазору як шаб»; Ф. Давлатова «Антропонимияи «Таърихи Балъамӣ» ва монанди инҳо таъкид намудааст.

Хусусиятҳои грамматикӣ «Таърихи Систон» дар таълифи Л.П.Смирнова (1959) мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст, вале омӯзиши ҷиҳатҳои марбут ба ономастика – антропонимия пажӯҳиши илмӣ сурат нагирифтааст ва ин ҷиҳат муаллифи диссертатсияро водор сохтааст, ки онро аз нигоҳи талаботи илми таъриху лингвистика баррасӣ намояд.

Дар бахши «**Мақсад ва вазифаҳои таҳқиқ**» диссертант ҳадафи таҳқиқро «омӯзиш, ҷамъоварӣ, хусусиятҳои хос, тасниф ва таҳлили антропонимияи асар ва қорбасти номи ашхос дар «Таърихи Систон» арзёбӣ намуда, ҳамон мафҳумҳоро бо андаке тафсилот дар бахши вазифаҳои таҳқиқ айнан овардааст. Ӯ мебоист мақсади таҳқиқро дар шакли «Таҳқиқи сохторию калимасозӣ, луғавию маъноӣ ва этимологияи антропонимҳои «Таърихи Систон» муайян менамуд, вазъ бехтар мегардид, зеро мафҳумҳои зикршуда пурра бо вазифаҳои таҳқиқ вобастагӣ доранд.

Бандҳои дигари рисола – объекти таҳқиқ, мавзӯи таҳқиқ, методҳои таҳқиқ, соҳаи таҳқиқ, эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқ, навгониҳои таҳқиқ, аҳамияти назариявӣ, аҳамияти амалии таҳқиқ ва ғ. дуруст тарҳрезӣ шудаанд.

Навгони диссертатсияро Шаҳбози Рустамшо дар нахустин бор таҳқиқ шудани мавзӯ, муайян намудани мақоми антропонимҳои «Таърихи Систон» нисбат ба номҳои дигаре, ки дар осори давраҳои минбаъда дучор меояд, хусусияти бисёрҷанбагии асар бо фарогирии масоили ҷуғрофию таърихӣ, этнографию фарҳангӣ, динию мазҳабӣ, иҷтимоӣ ва ғ., таҳқиқи сохторию калимасозӣ ва луғавию маъноии антропонимҳо, робитаи номҳо бо ҳаводиси таърихӣ ва ҳосияти энциклопедӣ доштани «Таърихи Систон» арзёбӣ кардааст.

Албатта, ноил шудан ба натиҷаҳои таҳқиқ бо истифода аз як идда методҳои таҳқиқ, хусусан, методҳои таърихӣ, муқоисавӣ, таҳлили луғавию маъноӣ, таҳлили этимологӣ ва усули таҳлилӣ-оморӣ сурат гирифтааст, ки он аз заҳматталабии мавзӯи таҳқиқ дарак медиҳад. Диссертант дар рафти таҳияи рисола ба ҳалли масъалаҳои гузошташуда бо ёрии методҳои мазкур ба амалӣ намудани мақсади дар наздаш гузошташуда ва навгониҳои ба нақша гирифташуда муваффақ гардидааст.

Аҳамияти назариявӣ амалии таҳқиқро диссертант дар он мебинад, ки натиҷаҳои таҳқиқ на танҳо барои кушодани баъзе масъалаҳои соҳаҳои забоншиносӣ, балки дар ҳалли пробемаҳои марбут ба фанҳои

дигари филологӣ: таърихи адабиёт, назарияи адабиёт, ғайрифилологӣ: таърихи этнография, география ва ғ. ёрӣ мерасонад.

Маводи таҳқиқ ва натиҷаҳои бадастомада дар коркард ва таҳияи луғатҳои филологӣ (тафсири, этимологӣ), нишон додани хусусиятҳои номгузориҳои як давраи муайяни рушди забонамон ва ҳаёти иҷтимоӣ фарҳангии он, семинари махсус аз номшиносӣ, лексикология, таърихи забони адабӣ ва таҳияи «Номнома»-и давраи муайяни инкишофи забони тоҷикӣ бо нишон додани таъсири омилҳои дохилию берунӣ аз рӯйи маводи як асари таърихӣ имконият фароҳам меоварад.

Шаҳбози Рустамшо дар 12 банд нуқоти ба ҳимоя манзуршавандаро пешниҳод намудааст, ки бештари онҳо хусусияти навгонӣ дошта, дар заминаи матни рисола асоснок карда шудаанд.

Саҳми шахсии муаллиф дар таҳияи рисола он аст, ки дар заминаи маводи фаровони намунаи асри XI-и форсу тоҷик ба таври мустақилона таҳқиқоти арзишмандеро дар бобати таҳқиқи антропонимҳои «Таърихи Систон» анҷом додааст. Ӯ маводи фароҳамомадаро аз рӯйи сохтор ва имкониятҳои калимасозӣ, луғавию маъноӣ ва мансубияти забонӣ бо истифода аз муҳимтарин методҳои таҳқиқоти лингвистӣ тасниф ва таҳқиқи таҳлил намудааст.

Арзиши илмии бобу фаслҳои рисола. Диссертатсия аз муқаддима, ду боб, ки дар маҷмӯъ аз 17 фасл иборат аст, хулоса ва феҳристи адабиёт таркиб ёфтааст.

Дар муқаддима роҷеъ ба муҳим будани мавзӯи таҳқиқ, дараҷаи омӯзиши он, навгонӣ, асосҳои назариявӣ амалӣ ва методҳои таҳқиқ, мақсаду вазифаҳои таҳқиқ ва монанди инҳо маълумот дода шудааст.

Боби якум «**Тавсифи сохторӣ-калимасозии антропонимияи «Таърихи Систон»**» унвон дошта, 10 фаслро дарбар мегирад, ки дар онҳо ба таври пай дар пай доир ба тавсифи умумии «Таърихи Систон» ва баъзе масъалаҳои номшиносӣ, вижагиҳои сохтори антропонимҳо, антропонимҳои сода, сохта, мураккаб, антропоним-ибораҳо, антропонимҳои занона, таснифоти антропонимҳо аз рӯйи навъ, антропонимҳои омехта (гибрид), номи худоён, пайғамбарон, фариштагон ва дигар чехраҳои динӣ маълумоти муфассал бо баъзе тафсилоти этнографӣ ҷой дода шудааст. Ҷараёни таҳқиқ ва таҳлили мавод тибқи методҳои интихобшуда дуруст сурат гирифтааст.

Боби дуюм диссертатсия «**Тавсифи луғавию маъноии антропонимияи «Таърихи Систон»**» ном дорад ва дар фаслҳои он антропонимҳо асосан аз рӯйи мансубияти забонияшон таснифу таҳлил шудаанд. Муҳаққиқ вобаста ба этимология антропонимҳоро ба фаслҳои умумиэронӣ, арабӣ, юнонӣ-румӣ, туркӣ-муғулӣ, яҳудӣ тасниф кардааст,

ҳол он ки моҳияти боб вобаста ба фарогирии маънову мавзӯи антропонимҳо анҷом додани гурӯҳбандӣ ва баррасии антропонимҳоро тақозо дорад.

Диссертант натиҷаи корҳои анҷомдодашударо дар «Хулоса»-и диссертатсия, ки 19 бандро дарбар мегирад, ҷамъбаст намуда, дар бештарини ҳолатҳо хулосаҳои дурусти илмӣ баровардааст.

Диссертант «Феҳристи адабиёт»-ро тибқи тартиби алифбо ва талаботи техникий таҳияи рӯйхати адабиёт дуруст ҷобачогузорӣ намудааст.

Истифодаи методи омӯри муаллифро ба қорбурди 8 адад ҷадвалу 5 адад диаграмма, ки барои тақвияти фикри баёншуда нақши муҳим доранд, водор сохтааст.

Камбудихои диссертатсия ва тавсияҳо ҷиҳати беҳтар шудани сифати он:

1. Дар баҳши «Сарчашмаи таҳқиқ» пешниҳод дорем, ки ҷумлаи дуҷуми он: «Ҳамчунин, диссертант дар ҷараёни таҳлил ва таҳқиқи дигар забоншиносони ватаниву хориҷӣ, чун О. Ғафуров, Ш. Ҳайдаров, С. Сулаймонов, Ф. Абдулло, Ҷ. Алимӣ, Д. Карамшоев, С. Абодуллоева, Р. Шоев, М. Аюбова, Д. Майнусов, С. Қурбонмамадов ва дигарон самаранок истифода кардааст», аз ин банд бароварда шавад, зеро он бо мафҳуми «сарчашмаи таҳқиқ» умуман вобастагӣ надорад (саҳ.11).

2. Дар бобати унвони бобҳои диссертатсия бояд зикр намуд, ки калимаи «Тавсиф» дар аввали унвони бобҳои 1 ва 2 омада, боиси паст гардидани сатҳи илмӣ номи бобҳо шудааст, аз ин хотир, пешниҳод дорем, ки дар боби якум ба ҷойи он вожаи «Таҳқиқи» ва дар боби дуюм калимаи «Баррасии»-ро истифода бурдан ба мақсад мувофиқтар мебошад.

3. Роҷеъ ба сохтори диссертатсия бояд афзуд, ки антропонимҳои «Таърихи Систон»-ро дар доираи як боб ҳам аз ҷиҳати луғавию маъноӣ ва ҳам аз лиҳози этимологию мансубияти забонӣ таҳқиқу таҳлил намудан ҳалли масъаларо душвор гардондааст. Пешниҳод дорем, ки унвони боби дуюмро дар шакли «Баррасии луғавию маъноии антропонимҳо дар «Таърихи Систон» ва унвони боби дуюмро дар намуди «Таснифоти этимологӣ ва мансубияти забонии антропонимҳо дар «Таърихи Систон» номидан беҳтар аст. Ин ҷиҳат имкон медиҳад, ки масъалаи гузошташуда ба таври мушаххас баррасӣ карда шавад.

4. Муаллиф дар матни диссертатсия аз 6 роҳи асосии калимасозии исм дар забоншиносии тоҷик ёдовар мешавад, аммо ин маълумотро аз кадом сарчашмаи илмӣ гирифтааст, нишон надодааст (саҳ. 54).

5. Фасли 1.9. Антропонимҳои омехта (гибрид)-ро бо сабаби бештар бо баромади калимаҳо ва мансубияти забони мутааллиқ будан онро дар боби дигар баррасӣ кардан беҳтар аст.

6. Фасли 10-уми боби якум: «Номҳои худоён, пайғамбарон, фариштагон ва дигар чехраҳои динӣ»-ро бо сабаби ба талаботи ҳадафҳои он-тавсифи сохторӣ-калимасозӣ созгор набудан ба боби дигар гузаронидан зарур аст.

7. Хуб мешуд, агар муаллифи рисола баъзе бандҳоеро, ки хусусияти умумӣ доранд, муттаҳид намуда, доир ба таносуби ҳиссаи номҳои умумиэрони ва номҳои иқтибосӣ банди алоҳида ҷудо мекард ва ҷиҳати ба феҳристи номҳои муосири тоҷикӣ ворид намудани номҳои арзанда, ки дар забони асар зикр ёфтаанд, пешниҳод манзур менамуд ва бар ҳамин васила робитаи байни номҳои гузаштаву имрӯзаро бо мисолҳо тавзеҳ медод.

8. Хулосаи бобҳо хеле мухтасар буда, бояд ба таври расмӣ дар мундариҷа ва матни рисола бо унвони «Хулосаҳо оид ба боби якум» ё «Хулосаҳо оид ба боби дуюм» дарҷ карда шавад.

Дар фурувард ва ҷамъбасти натиҷаҳои диссертатсия ба ҷои истилоҳи «Хулоса» тибқи муқаррарот «Хулосаҳои асосӣ» навиштан дурусттар аст.

9. Ҳаҷми рисола аз меъёр зиёдтар аст, бо мақсади коҳиш додани ҳаҷми он тавсия медиҳем, ки ҷадвалҳои омории калонҳаҷм аз матни асосии диссертатсия бароварда шаванд ва онҳоро дар бахши «**Замимаҳо**» ҷой додан беҳтар мебуд. Унвони диаграммаи №2, саҳ 80 бо сабабҳои техникӣ нотамои мондааст.

10. Мутаассифона, дар матни рисола ва дар баъзе номгӯи феҳристи адабиёт руҳ додани ғалатҳои имлоии тасодуфӣ ва ё техникӣ боиси коҳиш ёфтани ҳусни кор гардидааст: саҳ.95: **чуноне ки** – чунон ки ва аломати вергул; саҳ. 174: **тавсири** – тафсири; №3. Смирнова Л.П. ва дар идомаи ҳамин матн: Л.П.Смирнов (саҳ. 181); риоя нагардидани имлои садоноки **ӯ** (саҳ.181); Ба ҷойи ҳарфи **С**-и калон дар адабиёти №12 ҳарфи **с**-и хурд омадааст (с. 182); такрори ҳамсадои **к**: дар исми хоси **Ёҳаққӣ** – Ёҳақӣ дар саҳ. 191; имлои нимтире дар саҳифаҳои 186, 189, 194; аломати нуқта дар калимаи ихтисоршудаи **т.(том)** дар саҳ. 188; бе аломати **ь** омадани калимаи **словарь** дар саҳ. 193 ва амсоли инҳо.

Нуқсонҳои зикршуда аксаран характери тавсиявӣ дошта, ба инобат гирифтани онҳо барои боз ҳам беҳтар гардидани сифати диссертатсия мусоидат мекунанд.

Тасдиқи интишори натиҷаҳои диссертатсия. Муҳтавои асосии диссертатсия ва натиҷаҳои асосии таҳқиқ дар 4 мақолае, ки дар

мачаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъб расидааст, дар 3 номгӯи монография ва дастури таълимӣ ва дар 3 мақолаи дар мачаллаҳои гуногун нашргардида, маърузаҳои унвонҷӯ дар конференсияҳои сатҳи ҷумҳуриявӣ байналмилалӣ дарҷ ёфтааст, ки онҳо то андозае муҳаққиқи мустақил пухта расидани Шаҳбози Рустамшоро собит менамоянд.

Дар маҷмӯъ диссертант мақсаду вазифаҳо ва масъалаҳои дар наздаш гузошташударо дар сатҳи зарурӣ иҷро кардааст. Ӯ дар таҳияи рисола аз дастовардҳои тозатарини илми номшиносии муосири тоҷик баҳра бардоштааст. Аз натиҷаи таҳқиқот омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти олии миёнаи касбӣ, миёнаи умумӣ, хизматчиёни давлатӣ, хусусан, ҳуқуқшиносон, кормандони идораи Сабти асноди ҳолатҳои шаҳрвандӣ ва падару модарон дар самти омӯзиши моҳияти номҳо ва интиҳоби номҳои миллии тоҷикӣ ба кӯдакони навзод истифода бурда метавонанд.

Мувофиқати матни автореферат бо мазмуни диссертатсия.

Автореферат бо мазмуни диссертатсия мувофиқ мебошад. Он дар шакли фишурда мундариҷаи асосӣ ва сохтори диссертатсияро инъикос намуда, асоснокӣ, муҳим будан, навгонии таҳқиқ, аҳамияти назариявӣ амалӣ ва хулосаҳои асосии таҳқиқро пурра инъикос менамояд. Автореферат ва қорҳои нашршуда бо мазмун ва муҳтавои бобу фаслҳои рисола, маводи ба таъбрасида (рисолаву дастурҳои таълимӣ, 7 мақола, ки 4 адади он дар мачаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон) мутобиқат менамоянд.

Хулоса

Аз рӯи натиҷаҳои баррасии диссертатсияи Шаҳбози Рустамшо дар мавзӯи «Антропонимияи «Таърихи Систон» (ҷанбаи таърихӣ-забоншиносӣ)» хулосаи зерин қабул карда шуд:

1. Таҳқиқи диссертатсионии муҳаққиқ дорои арзиши муайяни илмӣ буда, қори илмӣ-таҳқиқотии пурра баанҷомрасида мебошад ва муаллиф онро ба таври мустақилона ба иҷро расонидааст.

2. Натиҷаҳои таҳқиқро барои дар шакли бобу фаслҳои алоҳида, махсусан дар таркиби қисматҳои забоншиносӣ - лексикология (боби ономастика, фасли антропонимия) морфология (боби исмҳои ҳоси номи одамон) калимасозӣ (сохтори номҳои умумиэронӣ ва иқтибосӣ), таърихи забони адабӣ (вазъи номгузорӣ дар асрҳои X-XI), маданияти сухан (номи зебо ҳусни инсон) ва ғ. тавсия додан мумкин аст.

3. Кор ба забони адабӣ бо риояи талаботи услуби илмии собиткунанда ва бо таснифу таҳлил ва таҳқиқи маводи хеле фаровони антропонимӣ аз «Таърихи Систон» дар сатҳи хуб таҳия шудааст.

Мутобиқати диссертатсия бо рамзи ихтисос.

Таҳқиқоти диссертатсионии Шаҳбози Рустамшо дар мавзӯи «Антропонимияи «Таърихи Систон», ки барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯи ихтисоси 6D020500 – Филология бо рамзи ихтисоси мазкур мувофиқ мебошад.

Дар асоси мубрамӣ, навгонии илмӣ, ҳаҷми кори таҳқиқотии иҷрошуда ва аҳамияти назариявӣ амалии натиҷаҳои таҳқиқ, ки таҳти унвони «Антропонимияи «Таърихи Систон» манзур шудааст, ба талаботи бандҳои 10, 11, 16-и Низомномаи намунавӣ оид ба Шӯрои диссертатсионӣ ва тартиби додани дараҷаҳои илмӣ ва унвонҳои илмӣ доктор (PhD), ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26-ноябри соли 2016, таҳти №505 тасдиқ гардидааст, ҷавобгӯ мебошад ва муаллифи он Шаҳбози Рустамшо барои гирифтани дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯи ихтисоси 6D020500 – Филология сазовор аст.

Тақриз дар ҷаласаи ғайринавбатии кафедраи назария ва амалияи забоншиносӣ аз 17.03.2021 муҳокима ва тасдиқ карда шудааст.

Иштирок доштанд – 18 нафар.

Натиҷаи овоздиҳӣ: 18 нафар тарафдор, зид – 0, бетараф – 0.

Тақриз аз тарафи номзади илми филология, и.в.дотсент Сулаймонов И.О. тартиб дода шудааст.

Раиси ҷаласа,

мудири кафедраи назария ва амалияи забоншиносӣ, номзади илмҳои филологӣ

Экспертҳо:

доктори илмҳои филологӣ, дотсент
номзади илмҳои филологӣ, дотсент

Котиби ҷаласа,

ассистенти кафедра

Сулаймонов Искандар

Гадоев Нурхон
Алиев Одилҷон

Зоитова Мохира

Имзоҳои Сулаймонов Искандар, Гадоев Нурхон, Алиев Одилҷон ва Зоитова Мохира тасдиқ мекунам
Сардори раёсати кадрҳо ва корҳои махсуси
ДДОТ ба номи Садриддин Айнӣ Назаров Давлатхон

Суроғаи муассиса: 734003, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ - 121

Тел: +992 (37) 224-13-83

Сайт: www.tgpu.tj

E-mail: tgpu2004@mail.ru

«29» марти соли 2021

